

Osmanlı döneminde Denizli Sancağında gayrimüslim doktor ve sağlık görevlileri*

Non-Muslim doctors and health officials in the Province of Denizli, in the Ottoman era

Bilal Yıldız**

***Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Isparta*

Özet

Amaç: Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Denizli Sancağı'nda görev yapan gayrimüslim doktor ve sağlık görevlilerinin isimlerini, uyruklarını ve sağlık alanında yapmış oldukları çalışmalarını ortaya koymayı amaçladık.

Gereç ve yöntem: Şer'îye Sicil Defterleri, Osmanlı Arşiv Belgeleri ve İzmir mahallî basında çıkan haberler tarandıktan sonra transkripsiyonları yapılarak değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Bulgular: İncelediğimiz belgelerde hekimler, klasik dönemde hekimbaşların nezaretinde ve onayı ile mesleklerini icra etmişlerdir. Hekimbaşılık kurumunun yerini daha sonra Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye Riyâseti almıştır. Gayrimüslim hekimler ister Osmanlı vatandaşı olsun ister yabancı bir ülke vatandaşı olsun, mesleklerini yürürlükteki mevzuata uygun olmak şartıyla rahat bir şekilde icra edebilmişlerdir.

Sonuç: Osmanlı asırları boyunca Müslümanlarla birlikte aynı yerleşim yerini kullanan gayrimüslim hekimler, din ve ırk farkı gözetmeksizin hekimlik mesleğinin gereğini yerine getirerek Müslüman komşularının tedavilerini yapmışlardır.

Pam Tıp Derg 2014;7(1):1-17

Anahtar sözcükler: Osmanlı, Denizli, gayrimüslim, hekim, cerrah.

Abstract

Purpose: The aim of this study, was to evaluate the names, ethnicity and works of non-muslim doctors and health crew working in the province of Denizli, in the Ottoman Era.

Materials and methods: Religious Registry Books, Ottoman archive records and the news appearing in İzmir press were translated and evaluated.

Results: In the documents we examined, during the classical period, doctors carried out their tasks with the approval of their professions under the supervision of their supervising physicians. After the Tanzimat (Reform), the *Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye* (Council of Medicine) and *Sıhhiye-i Umûmiye Riyaseti* replaced the Supervising Physicians' function. Whether their patients were citizens of the Ottoman Empire or foreigners from other lands, non Muslim doctors, carried out their professions freely in accordance with the applicable legislation.

Conclusion: During the Ottoman Era, non-Muslim doctors who lived in the same cities with Muslims, carried out their professions and cured theirs Muslim neighbours without caring about ethnicity and religion.

Pam Med J 2014;7(1):1-17

Key words: Ottoman, Denizli, non-muslim, doctor, surgeon.

**Bilal Yıldız

Yazışma Adresi: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ve Sanatları Bölümü, Isparta
e-mail: bilalyildiz@sdu.edu.tr

* Bu makale, "Denizli Sancağı'nda Gayrimüslimler (1876-1923)" adıyla Süleyman Demirel Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda yapılan Doktora Tezi'nde "Sağlık Hizmetlerinde Doktor ve Eczacı Olarak Çalışan Gayrimüslimler" alt başlığıyla yer almaktadır. Konu genişletilerek ve yeniden gözden geçirilerek müstakil makale haline getirilmiştir.

Gönderilme tarihi: 30.11.2013

Kabul tarihi: 21.01.2014

Giriş

Tarih boyunca sağlıklı ve uzun yaşamak insanların en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Bu nedenle hekimlik mesleği, her zaman insanların en çok ilgi gösterdiği mesleklerin başında gelmiştir. İslam tarihi boyunca hekimler ya medreselerde veya icâzetnâmesi (diploması) olan usta hekimlerin “dükkân” adı verilen muayenehânelerinde özel olarak usta-çırak yöntemiyle yetişmiştir [1]. Ancak bu durum, XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren tıp medreselerindeki eğitimin yetersiz görülmesi ve Yeniçeri ordusu kaldırıldıktan sonra, Osmanlı yöneticilerinin Batı’daki gelişmeleri ülkeye taşıma gayretleri sonucu açılan Tıphâne’de eğitim görmeye başlamalarıyla değişmiştir. Klasik dönemde gayrimüslimlerin en çok ilgi duydukları meslekler; hekimlik (hasşa tabipliği), sarraflık, kuyumculuk, mimarlık (hasşa mimarlığı), tüccarlık ve diğer el sanatlarıyla ilgili işlerdir. Bu mesleklerden hekimlik, en çok Yahudilerin elinde bulunmuştur. Bunun nedeni dinî temellidir. Yahudiler’de dört büyük melekten biri olan Rafael’in görevi, hastaların iyileşmesini sağlamaktır, yani hekimliktir [2]. Gayrimüslim hekimler, asırlarca Osmanlı bürokrasisinin merkezi olan sarayda Müslüman hekimlerle birlikte mesleklerini rahat bir şekilde icra edebilmişlerdir. Gayrimüslimlerin, hekimlik mesleğinde geniş iş sahası bulmalarının bir nedeni de, Osmanlı İmparatorluğu’nda ister Müslüman olsun isterse gayrimüslim olsun, kadınların doktor ol(a)mamaları nedeniyle kadın hastaları muayene ve tedavi edecek hekimin, Müslüman yerine zimmîlerden olmasının tercih edilmesidir. O günün tanımı ile zimmîler, bir İslâm devletinin himaye ve hâkimiyetini kabul etmiş mal, can, namus ve dini için teminat verilmiş olan Müslüman olmayan kişi anlamındadır. Şüphesiz bunun nedeni, Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklere evlilik yönünden haram olması inancıdır. Ayrıca o dönemin anlayışına göre, hekimlik mesleği, yalnız erkeklere özgüdür. Bununla birlikte, gayrimüslim kadınlardan özellikle sarayda hastabakıcı olarak çalışanlar da olmuştur [2].

İmparatorluğun gerileme sürecinde devlet yöneticileri değişik alanlarda Avrupa’daki ilerlemeleri inceleyerek benzerlerini Osmanlı topraklarında da uygulamaya çalışmışlardır. Özellikle XVII. yüzyılda görülmeye başlayan Batı etkisi, XVIII. yüzyılda daha da yaygınlaşarak

varlığını sürdürmüştür [3]. Bu itibarla, 1805-1806 yıllarında iki ayrı Tıphane açılmış ve ilki Rum milletine (Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında yaşayan gruplar, ırk esasına göre değil de, din ya da mezhep esasına göre örgütlenip Müslüman Milleti, Rum Milleti ve Yahudi Milleti şeklinde adlandırılmıştır tahsis edilmiştir [4]). Ancak bu Tabip Talimhâne’sinin faaliyete geçip geçmediği bilinmemektedir. Diğer ise bugünkü İstanbul Kasımpaşa Deniz Hastanesi’nin yerinde bulunan ahşap ispitelya (dispanser) yanına açılan Tıphâne’dir. Bu bina 1822 Kasımpaşa yangınında yanmıştır [1]. Osmanlı yöneticileri, yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı 17 Haziran 1826 tarihli Vak’a-yı Hayriye’den sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak amacıyla 14 Mart 1827 tarihinde, “Tıbhâne-i Âmire” adıyla Vezneciler’de Acemioğlan Kışlası yakınlarında Tulumbacıbaşı Konağı’nda bir okul açmıştır. Avrupa tıp okulları örnek alınarak kurulan bu okul, bugünkü tıp fakültelerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir [5,6]. Aynı bina içinde Tıphâne ve Cerrahhâne eğitimleri yapılmış ve bu okulun kuruluş tarihi günümüzde Tıp Bayramı olarak kutlanmaktadır [5].

1832 yılında Cerrahhâne, Tıphâne’den ayrılmış, ancak 1836’da tekrar birleştirilerek Saray içindeki Otlukçu Kışlası’na taşınmıştır [7,8]. Bu açılan tıp okulundan istenilen verim alınamayınca 1838’de Beyoğlu’nda Enderun Ağaları’na mahsus Galata Sarayı’na nakledilmiştir. II. Mahmud’un Paris Büyükelçisi Ahmet Fethi Paşa’dan sarayda istihdam etmek için iki hekim talebinde bulunması üzerine, Viyana’dan gönderilen hekimlerden Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844) “muallim-i evvel” unvanı ile bu okulda tıp eğitimi vermesi için görevlendirilmiş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye Abdülhak Molla mektep nazırı (okul müdürü) olarak ilan edilmiştir [9,10]. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de eğitim süresi günümüzde olduğu gibi, altı yıl sürmekteydi [7].

Tanzimat’tan sonra gayrimüslimlere bazı Türk okullarında eğitim alma imkânı verilmiş ve ilk olarak da Tıbbiye mektebi, gayrimüslimlere kapılarını açmıştır. Gayrimüslim çocukların, Müslüman çocuklarla aynı dershanede okuyup, aynı yatakhane ve yemekleri paylaşmalarının uygun olup olmayacağı konusu, liva (Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan bir yönetim birimi) meclisinde

görülmüş ve ayrı koğuşlar ile dersanelere yerleştirilmeleri uygun bulunmuştur. Ancak, Yahudiler çocuklarını, Yahudi bir aşçı tarafından özel yemek pişirilmesi şartıyla göndermişlerdir [11].

Osmanlı Tıp Okullarından yetişen Müslüman ve Müslüman olmayan halklardan hekimler, İmparatorluğun birçok yerinde, savaş ve barış dönemlerinde görev yapmışlar ve bu onurlu mesleği adına yakışır bir şekilde icra etmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte o dönemdeki sağlık uygulamaları, hekimler ve sağlık çalışanları ile ilgili günümüz Türkçesi ile yazılmış sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu döneminde Denizli Sancağı (Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan bir yönetim birimi)'nda görev yapan gayrimüslim doktor ve sağlık görevlilerinin isimleri, uyrukları ve sağlık alanında yapmış oldukları çalışmaların ortaya konulması amaçlanmıştır.

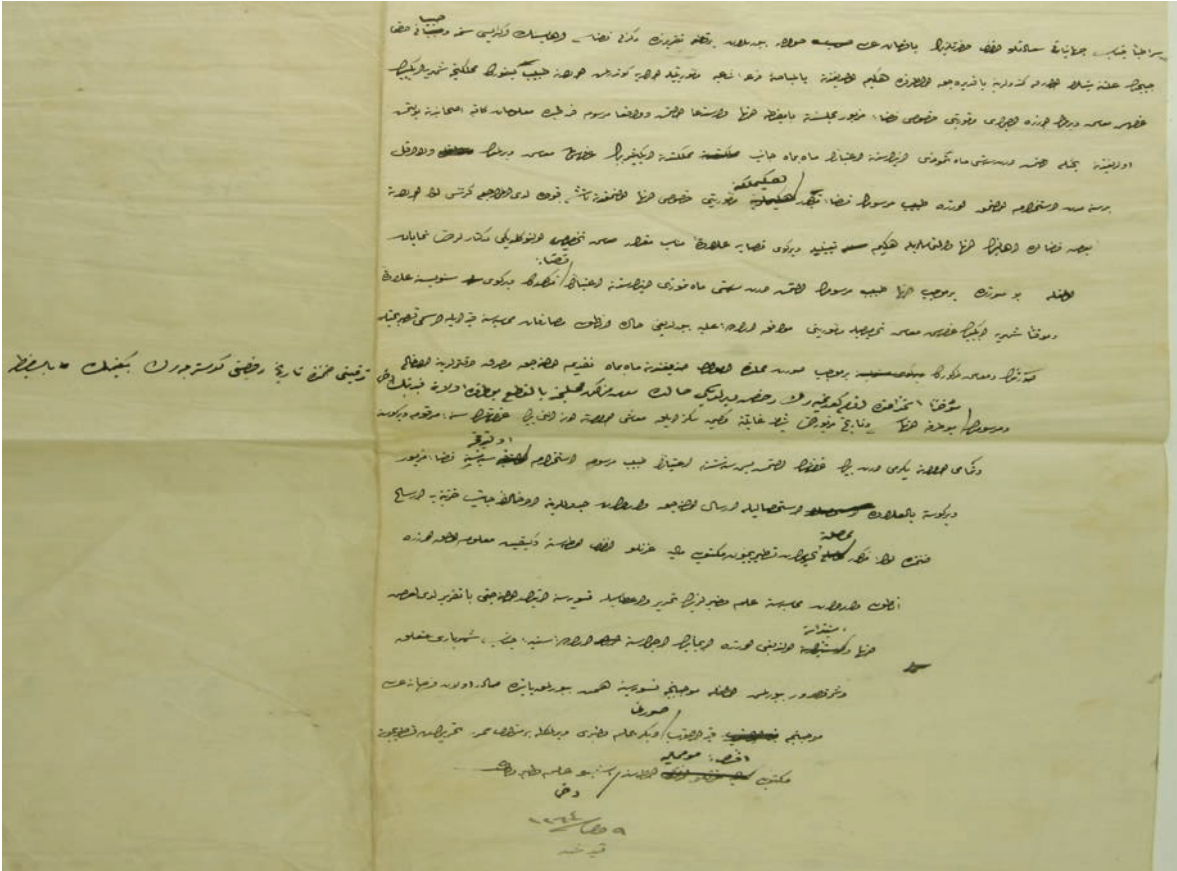
Materyal ve Metod

Denizli iline ait Şer'îye Sicilleri (Kadı Sicilleri) incelenmiş, sağlık uygulamalarına ait olan belgeler Osmanlıca'dan Türkçe'ye çevrilerek değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler, o dönemdeki tarihsel süreçteki sosyal ve siyasal değişiklikler de göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

Sonuçlar ve Tartışma

Sağlık görevlilerinin istihdamında (görevlendirilmesinde) takip edilen usul (yöntem) ve Denizli Sancağı'ndaki uygulama örnekleri

Hekimler görev yapabilmek için mutlaka hekimbaşının onayını almak zorundaydılar. 1848 tarihli bir belgeye göre, Denizli halkı genel toplumda sıtma, çocuklarda da çiçek salgını olması üzerine, doktor bulamadıkları şikâyetiyle başkentten bir doktor talep etmişlerdir (Resim 1) [12]. Denizli ve çevresini daha önceden tanıyan hekim Ligor, Denizli'de aylık

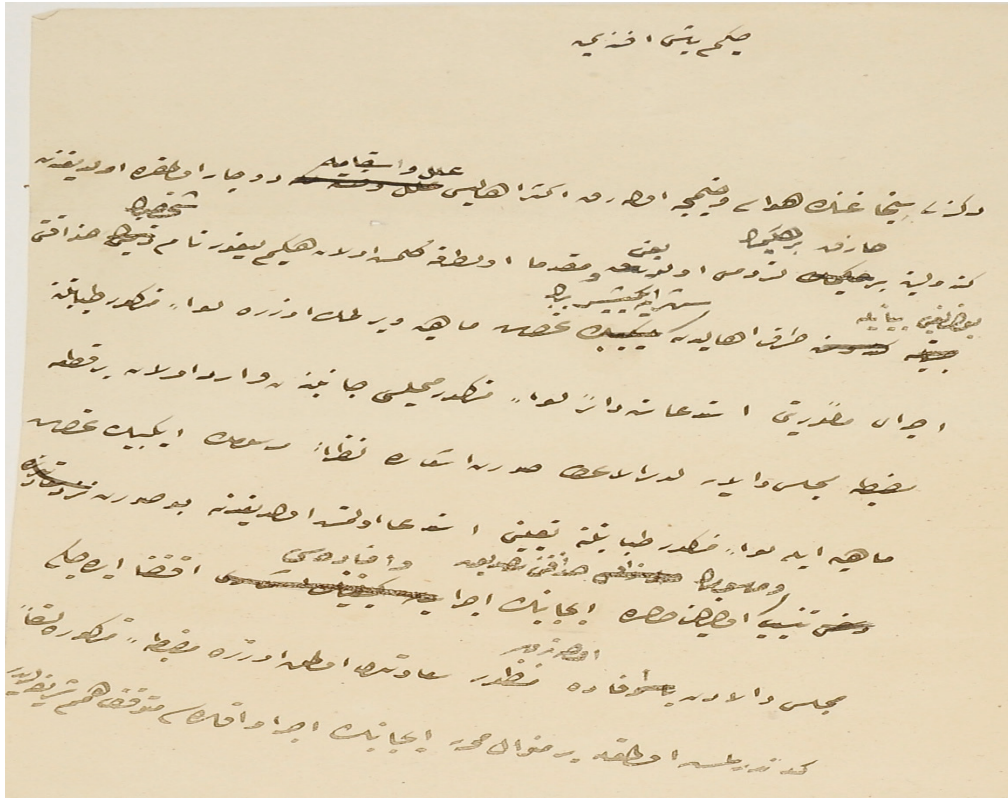
Resim 1. Denizli halkının sıtma ve çiçek hastalığına karşı hekim talebi, BOA, C..SH.. 17/823. 1264 Ra 9/14 Şubat 1848

2.000 kuruş ücretle çalışmak için dilekçe vermesi ile de, hekimin hazâkatının (uzmanlığının) tasdik edilmesi için hekimbaşına bir tezkire (Osmanlı diplomatiğinde, aynı yerleşim birimi içindeki resmî dairelerin birinden ötekine veya halkın birbirine yazdıkları ve konuyu özet halinde açıklayan belge) yazılmıştır (Resim 2) [13]. Hekimbaşının onayı ile Ligor tekrar bir yılığına geçici görevle görevlendirilmiş ve aylığıının kazâ vergisine ilave edilmesine dair belge düzenlenmiştir (Resim 3) [14].

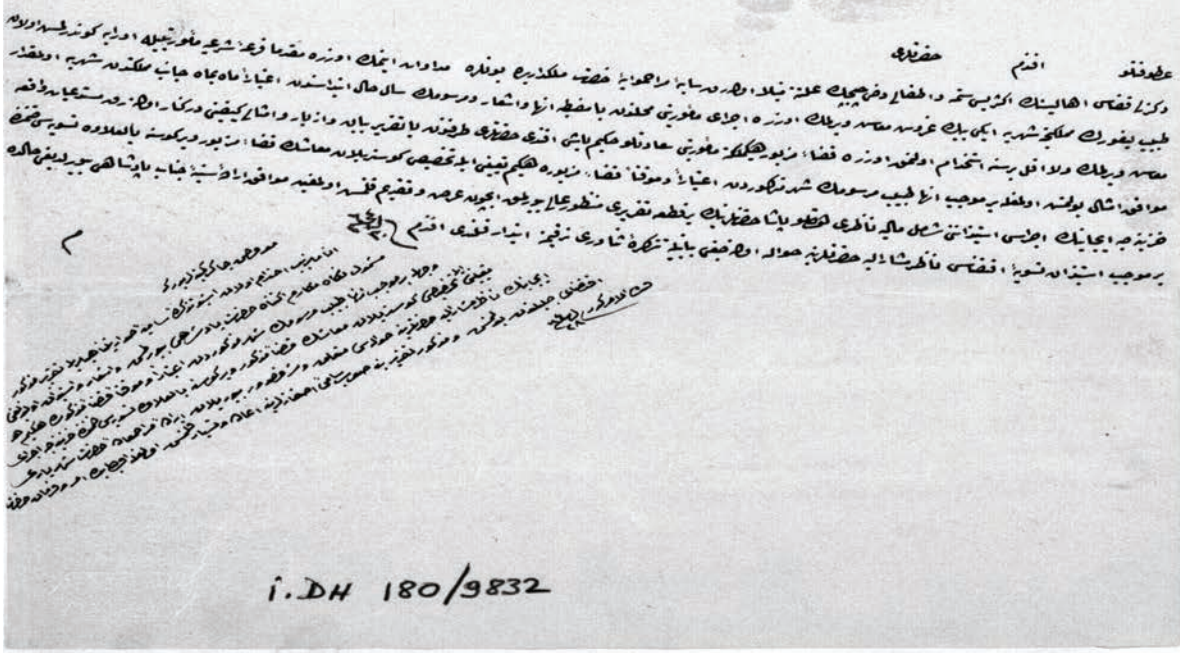
Çalışacak olan hekim eğer yabancı bir ülke vatandaşı ise, takip edilecek prosedürün uygulaması Denizli Sancağı'nda gerçekleşmiş şu olayla ortaya konabilir:

Denizli'de tabiplik etmekte olan İngiltere Devleti'te'asından Libandos, Denizli'de bulunan muhacirleri meccanen (ücretsiz) tedavi etmek için Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (II. Mahmud

döneminde ıslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak, gerek görülen devlet işlerinde danışmanlık yapmak üzere 1837 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından kurulan meclisin adı)'ye yazdığı dilekçe, 2 Ocak 1868 tarihinde görüşülerek Mekteb-i Tıbbiye Nezâreti'ne (Tıp Okulu Bakanlığı) havale edilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye Nezâreti'nin 29 Ocak 1868 tarihli belgede cevabı şu şekilde olmuştur: Osmanlı topraklarında tabiplik yapmak isteyen yabancıların, ellerinde bulunan diplomayı ibrâz ettikten (sunduktan) sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de bilgisini ispat ederek ruhsatname almaları gerektiği, tabibin elinde diploma olduğunun dilekçesinden anlaşıldığı, bu nedenle elinde bulunan diploması ile beraber başkente gelerek, usul üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de hem diplomasını hem de bilgisini ispat ettikten sonra ruhsat verileceği bildirilmiştir (Resim 4) [15].

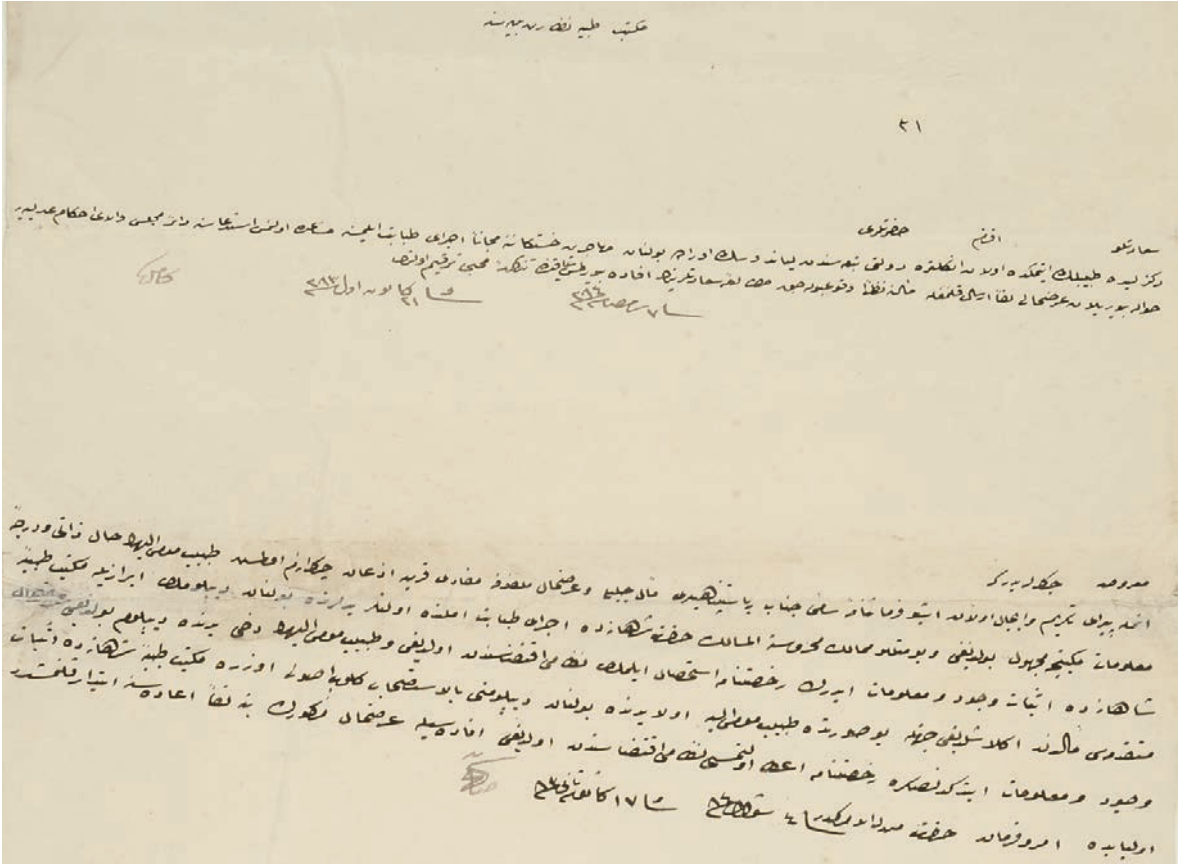

Resim 2. Hekim Ligor'un uzmanlığının tasdiki için hekim başına yazılan tezkire, BOA, A.}MKT. 134/4. 1264 B 11/13 Haziran 1848

İ.DH.00180

Resim 3. Hekim Ligor'a sıtma ve çiçekle mücadele etmesi için verilen bir yıllık geçici görev ilmuhaberi BOA, İ..DH.. 180/9832. 1264 L 20/19 Eylül 1848

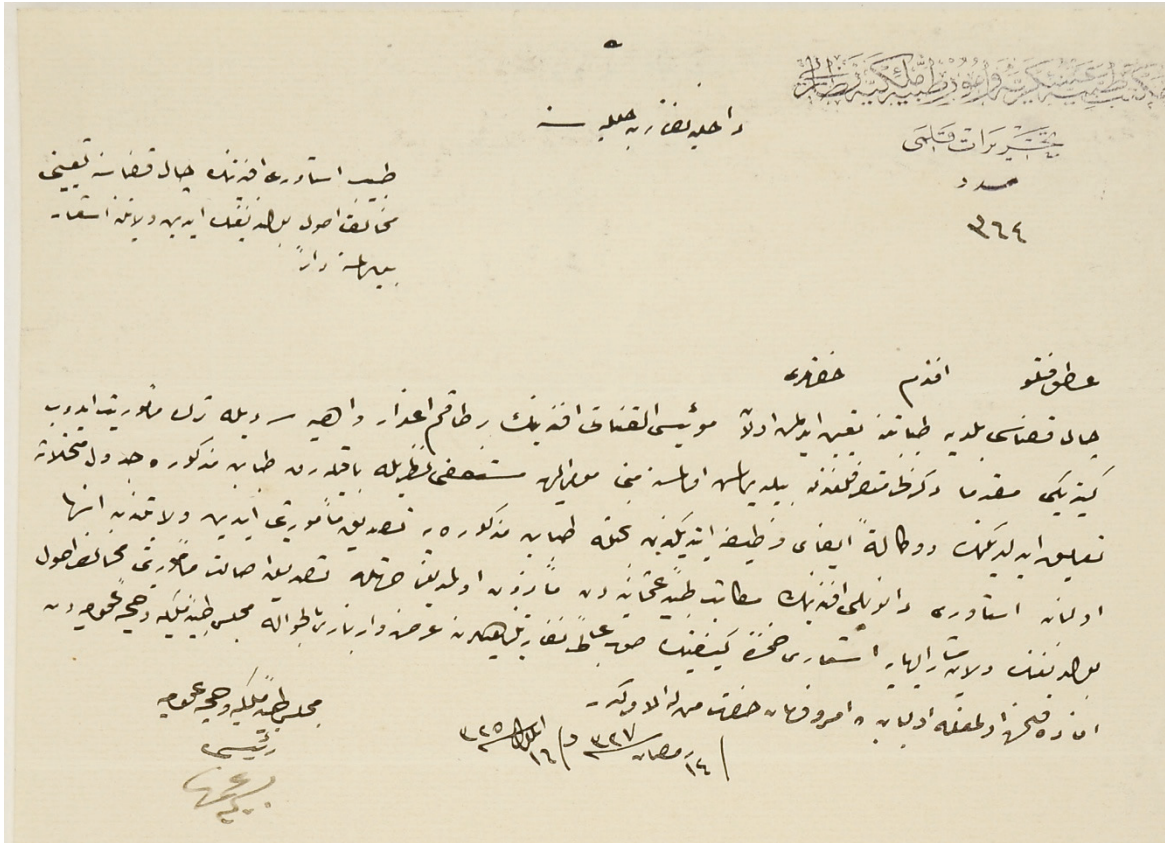
Resim 4. İngiliz hekim Libandos'un muhacirleri meccanen (ücretsiz) tedavi etme isteğine verilen cevap BOA, MVL 1049/8. 1284 L 22/16 Şubat 1868

Tanzimat'tan sonra iki türlü Osmanlı vatandaşı hekim tipi ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Batı'daki tıp fakültelerinde eğitim gören ve çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu doktorlar, diğeri de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan Müslüman ve gayrimüslim doktorlardır. Batı'da eğitim gören doktorlar mesleklerini rahat bir şekilde icra edebilmekteyken, belediye tabibi olarak atanamamışlardır. Bir örnek verecek olursak; Çal belediye tabibi Mois el-Kanâti Efendi, memuriyeti terk etmesi üzerine müstafi kabul edilir. Münhal (boş) olan Çal belediye tabipliğini vekâleten yürüten İstavri (İstevraki) Danvili Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesi Denizli Mutasarrıflığı'nca istenmesine rağmen, adı geçen doktorun yabancı ülkelerin tıp fakültelerinden mezun olmasından ve de belediye tabipliklerinin Tıbbiye-i Şâhâne diplomalarına münhasır (ayrılmış) olmasından, Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye (Mülkiye Tıp Meclisi) ve Sıhhiye-i Umûmiye Riyâseti'nin (Sağlık Genel Müdürlüğü) uyarısı üzerine, Mekâtib-i Askeriye ve Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye

Nezâreti (Askerî Okullar ve Mülkiye Tıp İşleri Bakanlığı)'nden Dâhiliye Nezâreti (İçişleri Bakanlığı)'ne gönderilen tezkire ve Dâhiliye Nezâreti'nden de Aydın Valiliği'ne gönderilen tahrirat (Osmanlı diplomatiğinde, farklı yerleşim yerlerinde bulunan resmî dairelerin birinden ötekine yazdıkları belge) ile asaleti tasdik edilmemiştir (Resim 5) [16,17]. Görüldüğü üzere dış ülkelerde tıp eğitimi alan doktorlara, özel olarak mesleklerini icra etme imkânı verilmiş ancak, resmî dairelerde çalışma izni verilmemiştir.

Rıza senetleri (onam formları), cerrahi müdahalelerde takip edilen hukuki süreçler ve Denizli Sancağı'ndaki uygulama örnekleri

Şer'îye Sicilleri veya diğer adıyla Kadı Sicilleri, zengin içeriği itibarıyla Osmanlı Devleti'nin sınırları içersinde yaşayan toplulukların ve milletlerin genel tarihleri, şehir tarihleri, iktisat tarihleri, hukuk tarihleri, yer ve kişi adları bilimleri, tıp tarihi, diploması tarihi gibi bilim dalları için birinci el kaynak niteliği taşımaktadırlar [18].

Resim 5. Çal belediye tabipliğini vekâleten yürüten İstavri Danvili Efendi'nin asaleten atamasının reddedilmesi BOA, DH.MUİ. 18-1/62. 1327 N 20/5 Ekim 1909

Tıp tarihi açısından vazgeçilmez kaynakların arasında olan sicil defterleri, mahallî tıbbî olayların en doğru olarak tespit edilebileceği kaynaklardır. Şer'îye sicillerinin tıp tarihi açısından en dikkate değer belgeleri arasında, cerrahlar ile ameliyat olacak hastalar arasında ya da bazı durumlarda hekim ile riskli bir tedaviyi gerektiren bir hastalığa yakalanmış hastalar arasında tedaviden önce kadı ve şahitler huzurunda, sonucun kötü olması halinde hekim ve cerrahın sorumlu tutulmayacağını bildiren mahkeme ilamları olmuştur. Bu belgeler günümüzdeki onam formlarının özelliğini taşımaktadırlar. Bu işlem Osmanlı Devleti'nin esas olarak kabul ettiği İslâmî hukuk sistemine göre yapılması gereken bir prosedürdür. İslâm hukukuna göre, yapılacak tıbbî müdahaleler ve tedaviler "ücret karşılığı görülen işler" başlığı altında ele alınmış ve meslekten olmayan ehliyesiz kişilerin hastaya verecekleri zarar ve ziyandan sorumlu tutulacakları kabul edilmiştir. Tedavide konu, Allah'ın en mükerrem varlığı olan insan olduğu için hekimin hukukî sorumluluğu üzerinde ayrıca durulmuştur. İslâm hukukunda prensip, fiilin neticesidir. Şahıs işlediği fiilin zararlı sonucundan sorumlu tutulmuştur. Ancak hekimlik sorumluluğu söz konusu olunca bu prensipten ayrılma zorunluluğu duyulmuştur. Çünkü hastalık karşısında tatbik edilen tedavi ve müdahalenin sonuçlarını devamlı kontrol altında tutmak, zarar meydana gelmesi durumunda sebep-sonuç ilişkisini kurabilmek her zaman mümkün olamamaktadır. Ayrıca fiilin neticesine göre karar vermek, hekimlik mesleğine ve dolayısıyla insanlara zarar verecektir. Bu nedenle hekimin hukukî mesuliyetinde dengeli bir çözüme gidilerek, hekimin sebep olduğu zarardan sorumlu tutulmaması için aşağıdaki şartlar aranmıştır:

1. Hekim, mesleğinde bilgili ve usta [Hekîm-i Hâzık] olmalıdır. Ehliyesiz kişiler hastaya verdikleri zarardan mesul olup, zararı ödemek zorundadır. Devlet bu kişileri meslekten menedebilir.
2. Tedavi belirli bir ölçüyü aşmamalıdır. Yani hastaya tatbik edilen tedavi dönemin kabul ettiği ilmî ölçüler içinde olmalıdır. Sonuçta başarısızlık hekime bir kusur getirmez. Bu şekilde tedavinin sonucu gibi subjektif bir kıstas yerine, tıbbın bilinen metotlarını kullanmak gibi objektif bir ölçü getirilmiştir.

3. Yapılacak tedaviye hastanın önceden izin vermiş olması gerekir. Yapılacak tedavinin zararlı olabilecek sonucundan sorumlu olmayı kaldıran bu izin, bir bakıma büyük zararın önlenmesi için küçük zarara katlanmayı kabul etme şeklinde yorumlanabilir. Mecelle'de (1868-1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen İslâmî özel hukuk -medeni hukuk- kuralları kodeksi) bu durum değişik maddelerle ifade edilmiştir. Bu anlama gelen ifadeler şu şekilde sıralanabilir [19]:

26. Madde: Zarar-ı âmmı def için zarar-ı has ihtiyar (genel zarardan kurtulmak için özel zarar tercih) olunur,
27. Madde: Zarar-ı eşedd zarar-ı ehaff ile izale (şiddetli zarar, daha hafif zararla giderilir) olunur,
28. Madde: İki fesad teâruz ettikte ehaffi irtikâb ile a'zamının (iki olumsuzlukla karşılaşılınca, hafif olanı işlenerek büyüğünün) çaresine bakılır,
29. Madde: Ehven-i şerreyn ihtiyar (iki kötülükten daha az zararlısı tercih) olunur.

Ancak, İslâm hukukunda kişinin hayat hakkı irâde hürriyetinden önce geldiği için, iyileşmesi mümkün olmayan bir hastanın kendini öldürmeleri için vereceği izin geçersiz olup, ağrıyan dişin, mesanedeki taşın alınması için verdiği izin geçerlidir. İşte bu nedenle, şer'îye sicillerinde görülen ve daha ziyade devrin teknik imkânsızlıkları nedeniyle sonucun ne olacağı öngörülemeyen cerrahî müdahale öncesinde kadı ve şahitler huzurunda hekime verilen müsaade bu tür bir izindir. Aşağıdaki mahkeme ilamlarında da görüleceği üzere, sadece hastanın yazılı veya sözlü muvafakati yeterli görülmemiş, sonradan ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlıkların bertaraf dilebilmesi için hekime verilen iznin mahkemede şahitler huzurunda teyidi istenmiştir.

İslâm hukukunda İnsanın maddî, manevî ve ekonomik varlığı üzerinde sahip olduğu haklar demek olan şahsî haklardan [Hukûk-ı Şahsiyye] biri olan insan hayatının, sağlığının ve vücudunun korunması hakkı Hz. Muhammed'in "Canlarınız, mallarınız ve kanınız dokunulmazdır ve her türlü tecavüzdten korunmuştur" hadisini temel alır [20,21]. Bu bakımdan ameliyat olan kişinin, ameliyat yapacak cerraha "kendisinin vücut bütünlüğü üzerinde sahip olduğu

hakka" uyularak ameliyata izin vermesi ve bunun mahkemede şahitler huzurunda zapta geçirilmesi olayı, Ortaçağ medenî dünyasında bir orijinallik arz eder. Son zamanlarda Batı'da kişilik haklarının korunması olarak kabul edilen bu uygulama, hastanın ameliyata izin vermesi için basit bir onam formu düzenlenmesi ile mümkün olmuştur. Türk hukukunda da uygulama bu şekildedir [22].

Bu yönüyle Denizli Şer'îye Sicil Defterleri, Denizli Sancağı sınırları içerisinde sağlık hizmeti sunan gayrimüslimleri ve tedavide uygulamak zorunda oldukları hukukî süreci tespit etmede birinci el kaynağımız olmuştur. Bu doktorlar, görevlerini ve mesleklerini rahat bir şekilde icra etmekle beraber, tedavi sürecinde bazı hukukî prosedürü yerine getirmeleri gerekmiştir. Örnek verecek olursak:

1878 tarihli bir mahkeme ilamında;

Honaz Nahiyesi'nin Belevi Köyü'nde oturan Mustafa oğlu Ahmet, köy ahalisinden Mehmet Ali'nin tüfekle atmış olduğu saçmalardan sol elinin kangren olduğunu, bir-iki parmağının kesilmesiyle tam iyileşmezse bileğinden kesileceğini, eğer bilekten kesilmezse ölüme sebebiyet vereceğini, mahkemede hazır bulunan Tabip Şakir Efendi ibn-i Hacı Ahmet Ağa ve Macar Panayutaki'ye ameliyat için izin verdiğini ifade eder. Her iki tabip de tedavi ile ilgili lazım geleni yapacaklarına söz verirler [23].

1882 tarihli diğer bir belgede ise;

İç organlardaki rahatsızlıklara cerrahi müdahaleler yapıldığı görülmektedir. Devlet-i Aliyye teb'asının Rum milletinden Cerrah Mihail'e verilen ilam suretinde, Horsulaz Mahallesi'nden Hayraoğlu Mustafa Ali ile hanımı Halil kızı Fatıma, Denizli Hükümet Konağı'ndaki (Şer'îye Sicilleri'nde Hükümet Konağı/Hükümet Dairesi şeklinde geçen ve içinde mahkemenin bulunduğu bu yer, günümüzde Merkez Bankası'nın yanındaki Cumhuriyet Parkı'nın olduğu yerdir) Bidayet Mahkemesi'nde, Isparta Sancağı'nın Rum Mahallesi'nden Cerrah Mihail veled-i Kaplar mahkemede hazır bulunduğu halde; oğulları Osman'ın mesanesinde Allah-u Teâlâ'nın hikmetiyle taş oluştuğunu (zuhur ettiğini) ve günden güne ızdırabının arttığını, Mihail'in bu tür illeti yarıp taşı çıkardığını ve tam iyileşinceye kadar ilaç ve timar etmekte maharet ve şöreti olduğunu gördüklerini, oğlu Osman'ın mesanesini mutad olduğu üzere yarıp taşı

çıkarıp tam iyileşinceye kadar mutad olduğu üzere belli bir müddette (müddet-i ma'lûme) ilaç ve timar etmek üzere nefsinin belli bir ücret (ücret-i ma'lûme) mukavelesiyle onlara kiraladığını (icâr ettiğini), kendilerinin de kiralayıp (istîcâr) kabul ettiklerini, eğer Mihail yazıldığı şekilde (ber-vech-i muharrer) emrimizle mutad olduğu üzere (ber-mutad) mesaneyi yarıp taşı çıkarmasından dolayı tam iyileşemezse, ameliyattan dolayı Osman, Allah'ın emriyle vefat ederse dem (kan) ve diyetine müteallik Mihail'den hiçbir şekilde dava ve husumetim yoktur demiştir. Hanımının da bu durumu onaylaması üzerine, Mihail de tedavideki sorumluluğu üstlendiğini belirtmiştir [24,25].

Mahkeme ilâmının altında Denizli Belediye Tabibi'nin, Mihail'in mesanedeki taşları çıkarmada uzman olduğunu belirten aşağıdaki yazısı bulunmaktadır:

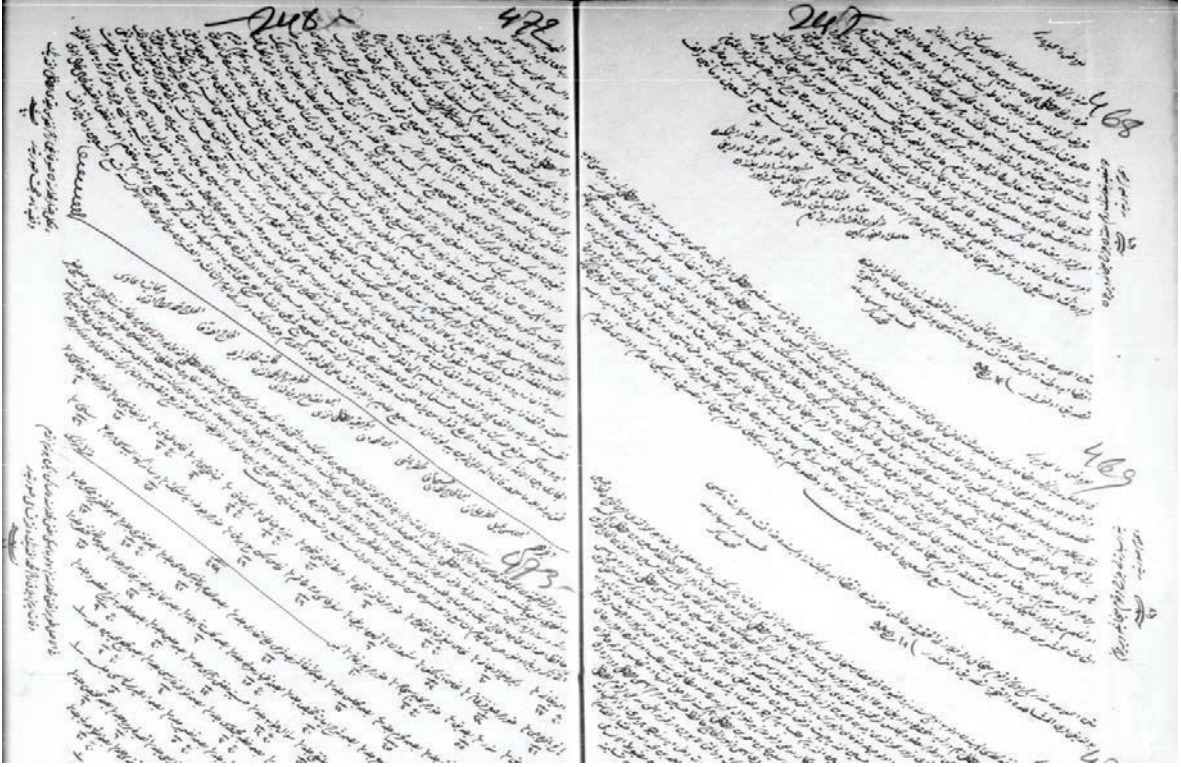
"Metn-i ilâmda münderic olan merkûm Mihail veled-i Kaplar, fi'l-hakîka mesaneden taş ihrâcında iktizâ edecek tedâvisinde hazâkat ve mahâret-i tâmmesi bulunduğu lede'l-müşâhâde ve't-tecrûbe tasdik olunmuştur. Tabîb-i Belediye bâ-şehâdetnâme Mehmet Şakir."

(İlam metninde adı geçen Kaplar oğlu Mihail, gerçekten mesaneden taş çıkarma [ameliyatında] gerekli tedaviyi yapmada ustalık ve tam bir mahareti bulunduğu görülmüş ve tecrübe ile tasdik olunmuştur. Diplomalı Belediye Tabibi Mehmet Şakir)

Bu mahkeme ilamından altı gün sonra, yukarıda adı geçen cerrahı, Sarayköy Nahiyesi'nin Kadı Köyü (Buldan) ahalisinden Mustafa Onbaşı oğlu Mehmet, mahkemede kendi adına asâleten, hanımı adına vekâleten oğlu Halil'in mesanesindeki taşı çıkarması için isticar ettiğini (kiraladığını) ifade etmiştir.

Yine mahkeme ilâmının altında Denizli Belediye Tabibi'nin, Mihail'in mesanedeki taşları çıkarmada uzman olduğunu belirten yazısı bulunmaktadır (Resim 6) [26].

Günümüz hukuk sisteminde tıbbî müdahaleler ve ameliyat için, hastanın yazılı basit bir onamı yeterli görülüyorken, XIX. yüzyıl sonlarında böyle bir muvafakatin mahkemede şahit (şahitler) huzurunda karar altına alınması ve sağlıkta devletin temsilcisi konumunda olan Belediye Tabibi'nin, ameliyatı yapacak olan

Resim 6. İki ayrı mesane taşı çıkarma ameliyatı için rıza senedi örneği, DŞSD, 681:247/468. 7 C 1299/26 Nisan 1882 ve 681:247/469. 13 C 1299/2 Mayıs 1882

doktorun bu konuda uzman olduğuna onay vermesi, o dönemde insana ve insanın sahip olduğu en temel hak olan, yaşam hakkına verilen önemi ve saygıyı göstermesi açısından ilginçtir.

Denizli Sancağı'nda görev yapan gayrimüslim sağlık görevlileri

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Denizli Şer'îye Sicilleri, Aydın Vilâyet Salnâmeleri ve gazetelerde, Denizli ve kazalarında çalışan gayrimüslim sağlık görevlilerinin isimleri, yaptıkları hizmet karşılığı devlet tarafından kendilerine verilen nişan ve rütbeler ile çalıştıkları süreler tespit edilmiştir. Bu görevlilerin isimleri, çalıştıkları yerleşim yeri ve rütbeleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Doktorluk mesleği, hükümet ve belediye tabipliği hariç serbest çalışmayı gerektirdiğinden gayrimüslim doktorların Denizli ve kazalarında ne zaman çalışmaya başladıkları ve ne zamana kadar bu mesleklerini sürdürdüklerini net olarak ifade etmek mümkün değildir.

Sağlık görevlilerin tamamı şüphesiz sadece Tablo 1'de gösterilenler değildir. Haluk Şemsioğlu, XX. yüzyıl başlarında Denizli'de

yaşayan gayrimüslimlerin icra ettikleri meslekleri belirtirken, aşağıda görüleceği üzere bazı sağlık görevlilerinin isimlerinden de bahsetmiştir:

Denizli Sancağı'nda yaşayan Gayrimüslimler, eczacılıkla da uğraşmışlardır. O zamanki havan eczacılığı (eczacının özel olarak sipariş üzerine ilaç hazırlaması), bu işi mümkün kılmıştır. Çünkü o dönemde günümüzdeki gibi eczane açmak, bazı şartlara tabi değildir. Bakkaliye gibi, yan yana ve hatta karşı karşıya eczaneler vardır. Belgelere dayanarak, bu eczanelerin lokalizasyonu ve sahiplerinden bazılarını aşağıdaki örnekler verilebilir.

Delikliçınar semtinde Eczacı Kosti, Eczacı Toros, Eczacı İlye, Dişçi Mihal, Bayramyeri semtinde Eczacı Çatal Sakal'ın eczaneleri vardır [51,52]. Bu eczanelerde şu üç şey bulunmazdı; muhtazar (müstahzar-önceden hazırlanarak eczanede bulundurulmuş hazır ilaç, preparat) ilaç, temizlik ve fiyatlarda insaf. Aynı senelerde Şam'da askerî hastane başhekimisi olan Ohannik'in büyük oğlu Mihal, Doktor Şaso, Parmaksız Yüzbaşı ve Hacı Kiyork'un oğlu doktor olarak o günlerde mesleklerini icra etmiş sağlık görevlileri olarak sayılabilir [53].

Tablo 1. Doktor, eczacı ve sağlık görevlisi olarak görev yapan gayrimüslimler

Yılı	Denizli Merkez	Kazalar
1264 H (1848)	Tabip Ligor [12,13]	-
1282 H (1865)	İngiliz vatandaşı Hekim Perikli [27,28]	-
1283 H (1866)	Yunan vatandaşı Hekim Perikli [29]	-
1286 H (1870)	İngiliz vatandaşı Tabip Perikli [30]	-
1293 H (1876)	Hekim Anderko [31]	-
1295 H (1878)	Macar Hekim Panayutaki [23]	-
1296 H (1878/79)	Memleket Tabibi Perikli Efendi-Mecidî 4 [32]	-
1299 H (1882)	Cerrah Mihail veled-i Kaplar [25]	-
1302 H (1884/85)	-	Tabip Polnemiron Efendi-Sarayköy [33] Tabip Polnemiron Efendi-Çal [33]
1311 H (1893/94)	Tabip Nikola Efendi [34]	-
1312 H (1894/95)	-	Tabip Kiryako Efendi-Çal [35]
1314 H (1896/97)	Aşı Memuru Yanko Efendi [36]	Tabip İstavraki Efendi-Çal [36]
1315 H (1897/98)	-	Tabip İstavraki Efendi-Çal [37] Tabip Vekili Kostanti Samara Efendi-Sarayköy [37]
1316 H (1899)	Tabip Pani Vankilu veled-i Vayu [38]	-
1317 H (1899/90)	Tabip Nikola Efendi [39]	Tabip İstavraki Danopalo Efendi-Çal [39]
1319 H (1901/02)	Belediye Tabibi Nikola Yorgi Efendi [40,41]	Tabip İstavraki Efendi-Çal [42] Tabip Temelon Efendi-Tavas [42]
1320 H (1902/03)	Belediye Tabibi Nikola Yorgi Efendi-Sâlise Mecidî 4 [41,43]	Tabip İstavraki Efendi-Çal [43] Tabip Temelon Efendi-Tavas [43]
1321 H (1903/04)	Tabip Nikola Efendi-Sâlise Mecidî 4 [44]	Tabip İstavraki Efendi-Çal [44] Tabip Monis Bahur Efendi-Sarayköy [44] Tabip Temelon Efendi-Tavas [44]
1323 H (1905/06)	-	Tabip Miltiyadi Efendi-Buldan [45] Tabip İstavraki Efendi-Çal [45] Tabip Monis Bahur Efendi-Sarayköy [45]
1326 H (1908/09)	Eczacı Todori Efendi [46]	Tabip Artin Efendi-Tavas [47] Belediye Tabibi İstefan Efendi-Sarayköy [48] Belediye Tabibi Kostaki Efendi-Sarayköy [49]
1327 H (1909)	-	Belediye ve Adliye Tabibi Monis Bahur Efendi-Sarayköy [50]

Denizli ve Sarayköy'de Haziran 1911 tarihinde ortaya çıkan ve yüzlerce cana neden olan Hindistan menşeli kolera salgınında hükümet hekimi Hüseyin Bey ile belediye doktoru Kostaki Efendi, durmadan dinlenmeden adeta canlarını dişlerine takarak hastaların tedavisine birlikte koşmuşlardır [53,54].

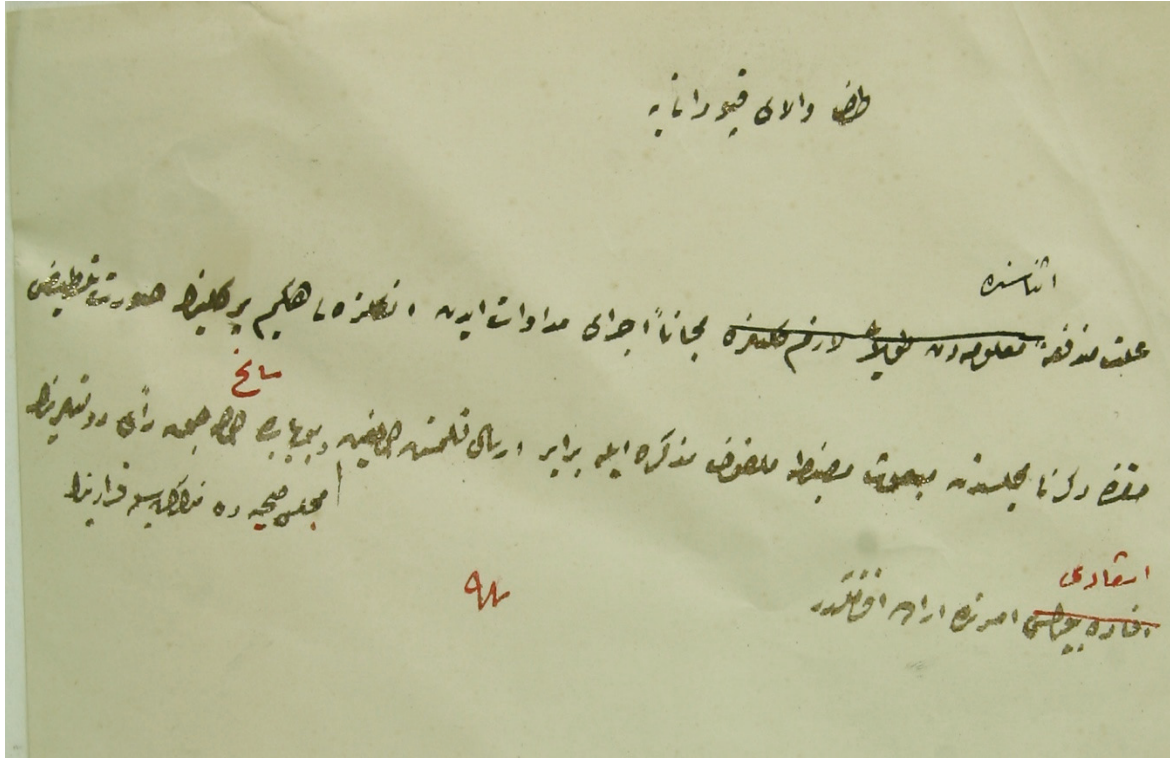
Ödüllendirilen Gayrimüslim Sağlık görevlileri

Yukarıda adı geçen sağlık görevlilerinden bazılarına, mesleklerini icra ederken gösterdikleri başarıdan ve yardımseverliklerinden dolayı çeşitli madalyalar verilmiştir. Bununla ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde değişik örnekler bulmak mümkündür. Bu belgelerden bazıları aşağıda örneklenmiştir:

Denizli'de 55 gün süren kolera salgını ile mücadelede, gece-gündüz demeden fakir halktan 103 kişiyi (Resim 7) ücretsiz tedavi eden İngiltere vatandaşı hekim Perikli'nin madalya ile ödüllendirilmesi için Denizli Kazâ Meclisi'nce düzenlenen mazbata, Sıhhiye Meclisi tarafından da onaylanarak, Sadâret (Sadrazamlık, günümüzde başbakanlık makamı anlamında)'in olurlarına arz edilmiştir (Resim 8) [27,28]. Aydın valisi Rif'at Paşa'nın Denizli taraflarına yapmış olduğu gezide, Tabip Perikli'nin yapmış olduğu çalışmaları bizzat yerinde görmesiyle Dâhiliye Nezâreti'ne bir tahrirat yazarak adı geçen hekimin, bir yıl önce de Denizli'de sıtma ile mücadelede hasta olan ahaliyi ücretsiz tedavi ettiğini, bu nedenle beşinci rütbeden Mecidî Nişanı

نورجانه محمدیه دولت خانوورد فرخنده فرخنده	ازبک احمد امدادی	تعلیم اعلیٰ محمد دکترتائی بودا دنا پیر	علی قاری احمد	جستائی خایره احمد	فاخره علیت احمد	وارث احمد احمد	دوچه محمد قندیله
کریم خیر احمد دکتره	قوشا احمد احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد
علیه آفریقایی خیر احمد احمد	خوش خیر احمد احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد
محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر	محمد امین دنا پیر
بنو احمد احمد احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد	محمد یاسین احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
دواغ نین احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد
محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد	محمد احمد احمد

Resim 7. İngiltere vatandaşı hekim Perikli'nin tedavi ettiği kolera hastalarının isim listesi ve madalya talebini içeren dilekçesi BOA, A.}MKT.MHM. 345/66. 1282 C 23/13 Kasım 1865

Resim 8. İngiliz hekim Perikli'ye madalya verilmesi için Denizli Kazâ Meclisi'nce düzenlenen mazbata BOA, A.}MKT.MHM. 343/85. 1282 Ca 25/16 Ekim 1865

verilmesi 29 Ocak 1870 tarihinde teklif etmiştir (Resim 9) [30]. Sadâret'ten adı geçen tabibe nişan verilmesi için 12 Şubat 1870 tarihinde Mâbeyn-i Hümâyûn (Osmanlı sarayında padişahın özel kalem müdürlüğü işlevini gören kurum)'dan Padişah İrâdesi talep edilmiş ve 13 Şubat 1870 tarihinde de Padişah İrâdesi çıkmıştır (Resim 10) [30].

Denizli'deki Mürüvvet Eczanesi sahibi Todori Efendi, fakir insanları meccanen tedavi ettiği için Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâreti'nden gönderilen tezkire ve Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî'nin Sadâret'e teklifi ile münasip bir madalya ile taltif edilmesi istenmiştir (Resim 11) [46].

Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâreti tarafından 16 Aralık 1901 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan tezkirede, Denizli Belediye tabibi Nikola Yorgi Efendi'nin mevcut rütbesinin bir derece yükseltilmesi talep edilmiştir. Dâhiliye Nezâreti'nden 2 Şubat 1902 tarihinde Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâreti'ne gönderilen tezkirede ise

adı geçen şahsın tercüme-i halinde mevcut rütbe kaydına rastlanmadığı ve Sicill-i Ahvâl-i İdâre-i Umumiyesi'nden (Memurların sicil kaydının tutulduğu daire) bilgi istendiği bildirilmiştir [40]. Bunun üzerine Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâreti, Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği tezkirede, Denizli Belediye tabibi Nikola Yorgi Efendi'nin mevcut rütbesinin, rütbe-i sâlise olduğu açıklanmış ve 17 seneden beri taşrada güzel hizmet ettiği, bu kişiler taltif edilmezlerse, teminlerinde güçlük çekileceğinden dolayı rütbesinin Sâlise'den, Sâniye Sınıf-ı Sâniyesi'ne yükseltilerek taltif edilmesi teklif edilmiştir (Resim 12) [41].

Diplomasız sahte doktorlar

Günümüzde zaman zaman yaşanan sahte doktor problemi o dönemde de yaşanmıştır. Denizli'den 10 Müslüman ve 10 Hıristiyan tarafından gönderilen 21 Ağustos 1866 tarihli (belgede makam belirtilmemiş olmakla birlikte, Dâhiliye Nezâreti olduğunu söyleyebiliriz) dilekçede aşağıdaki hususlara değinilmiştir:

راغبه قضاة در حیدرآباد
نومبر
۱۸۶۶

افتم حضرتی
ایده بیخی راغبه واقع در کئی قفسه در مطبخ طبیب برکتین کون قولرا علت منضمه و کون کینه سنه ظهوریایه سنه منضمه کئی اساده فسخانه اهالی محلیه بجاننا
مدوات ایله اطوار صداقت و غیره ایوکی بوزقم او طولایه عزیزیم عاقله منده قضا بوز مجلس اداره سنه با منضمه ان ایلم تطیب و تطیف منضم ایچانک
اجلاس استغایه اولسه و کندی دسی رضی کوریدلرک حاله و اهلیت و عطف و التفاهه سنه بیسنه اولدیجی اعلانیه کئی اهالی منضمه فسخانه بجاننا منضمه
ایله ابراز صداقت ایله کئی قصه قفسه او منضمه موفقه ای و اداره علیه راویر بری بوزرضی حاله موملر ایله بشیجه سنه دنه برظم مجیدی کئی نه زیانک عنایه
واهبانه بوزطیسی بیک ادر منضمه حضرت موملر ایله کئی سنه ۱۲۸۶ هجری قمری ۱۸۶۶ میلادی

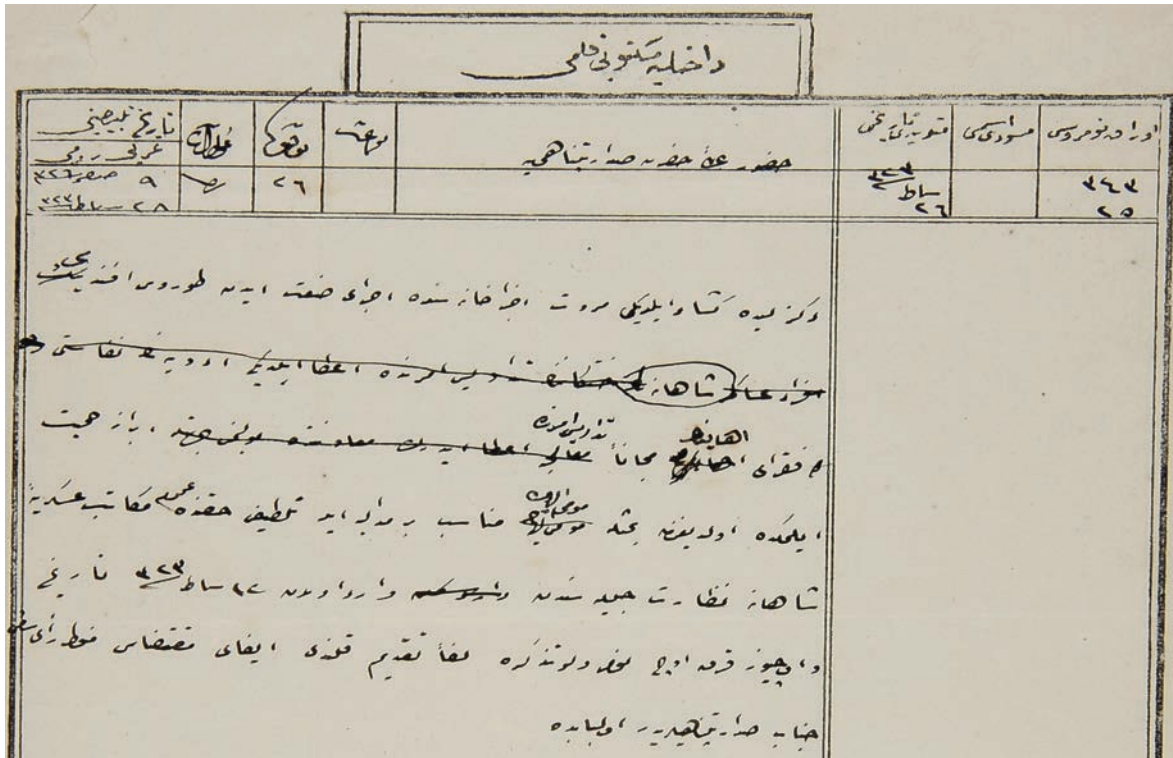
Resim 9. Aydın Valisi Rifat Paşa'nın hekim Perikli'ye Mecidi Nişan verilmesi için Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği tahrirat BOA, İ..DH.. 607/42287-1. 1286 Za 11/12 Şubat 1870

عطف حضرتی
افتم حضرتی
ایده بیخی راغبه واقع در کئی قفسه در مطبخ طبیب برکتین کون قولرا علت منضمه و کون کینه سنه ظهوریایه سنه منضمه کئی اساده فسخانه اهالی محلیه بجاننا
مدوات ایله اطوار صداقت و غیره ایوکی بوزقم او طولایه عزیزیم عاقله منده قضا بوز مجلس اداره سنه با منضمه ان ایلم تطیب و تطیف منضم ایچانک
اجلاس استغایه اولسه و کندی دسی رضی کوریدلرک حاله و اهلیت و عطف و التفاهه سنه بیسنه اولدیجی اعلانیه کئی اهالی منضمه فسخانه بجاننا منضمه
ایله ابراز صداقت ایله کئی قصه قفسه او منضمه موفقه ای و اداره علیه راویر بری بوزرضی حاله موملر ایله بشیجه سنه دنه برظم مجیدی کئی نه زیانک عنایه
واهبانه بوزطیسی بیک ادر منضمه حضرت موملر ایله کئی سنه ۱۲۸۶ هجری قمری ۱۸۶۶ میلادی

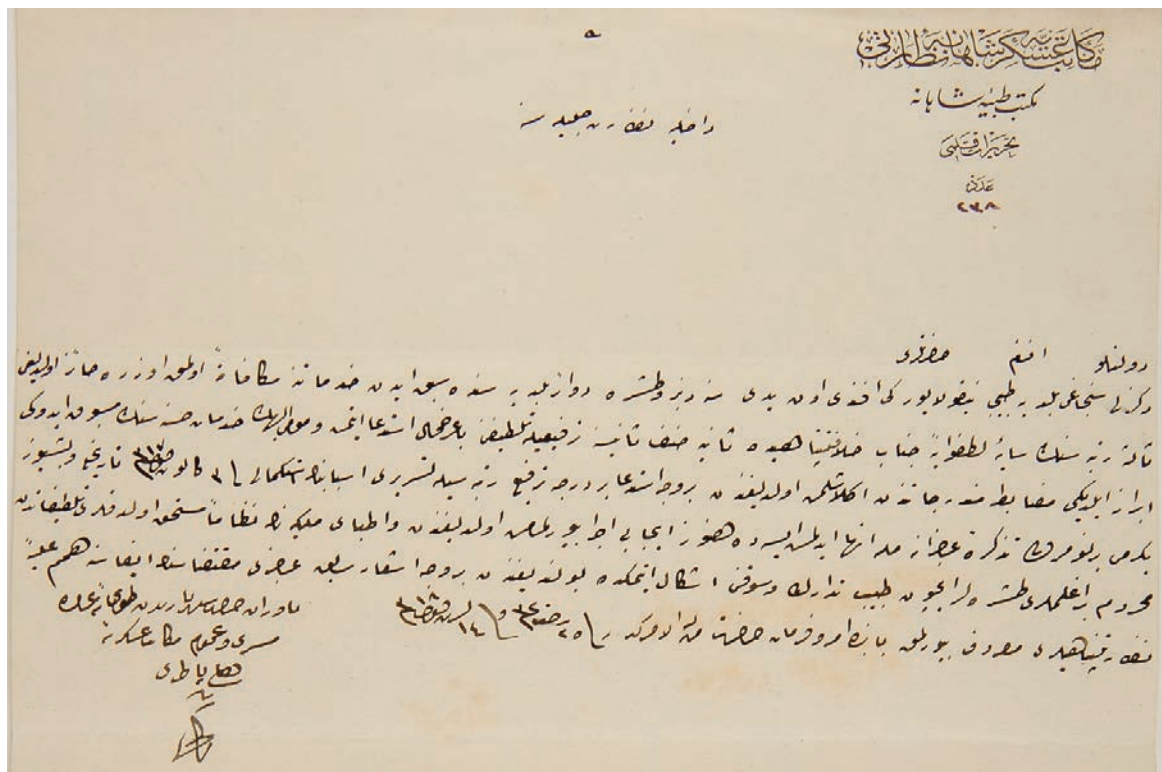
۱. DH 607/42287 2

İ.DH.00607

Resim 10. Hekim Perikli'ye Mecidi Nişan verilmesi için Sadâret'in Mâbeyn-i Hümâyûn'a arzı ve İrâde-i Seniyye BOA, İ..DH.. 607/42287-2. 1286 Za 11/12 Şubat 1870

Resim 11. Mürüvvet Eczanesi sahibi Todori Efendi'nin fakir insanları meccanen tedavi ettiği için münasip bir madalya ile taltif edilmesi BOA, DH.MKT. 1239/40. 1326 S 9/13 Mart 1908

Resim 12. Belediye Tabibi Nikola Yorgi Efendi'nin rütbesinin bir derece yükseltilmesi teklifi BOA, DH.MKT. 613/23. 1320 Ş 15/17 Kasım 1902

Yunan vatandaşı olup, üç seneden beri Denizli’de ikamet ederek icrâ-yı tabâbet eden ve elinde diploma bulunmayan Perikli adlı kişinin muayene ve tedavi ettiği, hastaların çoğunun telef, kurtulanların ise hastalıklı kaldığı ve her nasılsa mahallî yöneticilere müdâhalet (nüfûz) ederek ashâb-ı deâviden (mahkemelik olanlardan) ve mücrimlerden (suçlu kişilerden) işinizi göreceğim diyerek akça (rüşvet) aldığı beyanıyla adı geçen Perikli’nin Denizli’den kaldırılması (uzaklaştırılması) talep edilmiştir (Resim 13) [29]. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’den İzmir Valiliği’ne gönderilen şukka’da (mektup), Müslim ve gayrimüslim halk tarafından dilekçe verildiği belirtilerek, yukarıdaki şikâyet konusu özetlendikten sonra aşağıdaki hususlara dikkat çekilmiş ve gereğinin yapılması şu şekilde bildirilmiştir:

“Elinde diploma veya Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’den verilmiş izin belgesi olmayan şahısların tababetten men olunmaları daha önce her tarafa bildirilmiş ve bu gibi tıp ilminde uzman olmayan kişilerin tababete müdahalelerinin zaten ve umumen yasaklanmış olduğundan, adı geçen şahıs ve var ise benzerlerinin tababetten men’i ve akça (rüşvet) maddesince dahi usulüne tahkikat yapılması ve elde edilecek

neticenin bir mazbata ile kayıt altına alınması emredilmiştir” [29].

Sonuç olarak, bahsi geçen dönemde üç tip doktorun sağlık hizmeti verdiği görülmektedir. Bunlar, hükümet tabibi, belediye tabibi ve serbest çalışan tabipler şeklindedir. Arşiv belgelerinin hiçbirisinde doktorların muayene ve ameliyatlardan ne kadar ücret aldığı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca Denizli’de uzman cerrah olmadığı için, bazı ameliyatlar çevre sancaklardan gelen cerrahlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle farklı şehirlerden gelen ve yabancı uyruklu doktorlar, diplomaları ve bilgi seviyeleri hekimbaşı tarafından tasdik edilmiş ise, rahat bir şekilde mesleklerini icra edebilmişlerdir. Hizmetlerinin karşılığında madalya ve nişanlarla ödüllendirmede, din farkı gözetilmemiştir. Yine sağlık sektöründe çalışan gayrimüslimler de, din farkı gözetmeksizin fakir halka yardım etmiştir. Bazen tek başlarına, bazen de Müslüman doktorlarla birlikte ortak cerrahi müdahalelerde bulunmuşlardır. Risk taşıyan cerrahî müdahalelerde, müdahaleyi yapacak olan doktorun o konuda uzman olduğunu belirten belediye tabibinin uygun görüşü alınmış ve mahkemece tescil edilmiştir.

Resim 13. Yunan vatandaşı diplomasız Hekim Perikli’yi şikâyet eden müslim ve gayrimüslimlerin dilekçesi BOA, MVL 509/105. 1283 C 12/22 Ekim 1866

Çocukların tedavisinde mahkeme tarafından hem babanın hem de annenin muvafakati alınmıştır. Reşit olan kişiler mahkemede kadı huzurunda, cerrahî müdahalelerden sonra ortaya çıkabilecek komplikasyonlardan dolayı şikâyetçi olmayacaklarını, kan parası ve diyet talep etmeyeceklerini ifade eden beyanlarda bulunmuşlar ve bu şekilde doktorun mesleğini rahatça icra edebilmesinin önünü açmışlardır.

Çıkar İlişkisi: Yazar çıkar ilişkisi olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

1. Sarı N. Educating the Ottoman Physician (Osmanlılarda hekimin eğitimi). İstanbul: Tıp Tarihi Araştırmaları, 1988;40-64.
2. Ercan Y. Osmanlı yönetiminde gayrimüslimler kuruluşun tanzimata kadar sosyal, ekonomik ve hukuki durumları. Ankara: Turhan Kitabevi, 2001;225.
3. Kâhya E. 18. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda iatrokimya cereyanının etkileri: 3. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, 20-23 Eylül 1993, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999;70-76.
4. Yıldız B. Denizli sancağında gayrimüslimler (1876-1923). Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013;22.
5. Aksoy Y. Tarihte Osmanlı bilim ve teknolojisi. İstanbul: Karma Kitaplar, 2008;78.
6. Binbaşı Elhac Rıza T. Tıp Fakültesi tarihçesi (mir'ât-ı mekteb-i tıbbiye). eklerle hazırlayan: Aykut K. İstanbul: Özler Yayınlar, 1991;1-2:259.
7. Dölen E. 1870'li yıllarda mekteb-i tıbbiye laboratuvarında yapılan analiz ve incelemeler: 2. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, 20-21 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999;72-81.
8. Kazancıgil A. Osmanlılarda bilim ve teknoloji. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007;269.
9. Altıntaş A. Karl Ambros Bernard'ın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin kurucusu olduğu meselesi ve görevi hakkında: 3. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, 20-23 Eylül 1993, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999;91-99.
10. Dramur R. Mekteb-i tıbbiye-i şahanede öğretim üzerine bazı belgeler: 2. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, 20-21 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999;137-147.
11. Bozkurt G. Alman-İngiliz belgelerinin ve siyasi gelişmelerin ışığı altında gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının hukukî durumu (1839-1914). Ankara: TTK Basımevi, 1989;158.
12. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C..SH.. 17/823. 1264 Ra 9/14 Şubat 1848.
13. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT. 134/4. 1264 B 11/13 Haziran 1848.
14. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ..DH.. 180/9832. 1264 L 20/19 Eylül 1848.
15. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MVL 1049/8. 1284 L 22/16 Şubat 1868.
16. Âhenk Gazetesi, Aded: 3808, 11 Kânûn-ı Sâni 1324/24 Ocak 1908;3.
17. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MUİ. 18-1/62. 1327 N 20/5 Ekim 1909.
18. Akgündüz A. Şer'îye sicilleri mahiyeti toplu kataloğu ve seçme hükümler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988;1:11-17.
19. Öztürk O. Osmanlı hukuk tarihinde mecelle. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı-1, 1973;125.
20. Zebidî Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latîf. Sahîh-i buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi ve şerhi. çev. Ahmed N. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984;1:76.
21. Buhârî Ebû Abdullah Muhammed b. İ. Sahîhu'l-buhârî "kitâbü'l-ilm". İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981;1-3:24.
22. Bayat A H. Şer'îye sicilleri ve tıp tarihimiz 1 rıza senetleri. 2. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, 20-21 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999;39-51.
23. Denizli Şer'îye Sicil Defteri (DŞSD), 681:138/206. 19 Za 1295/14 Kasım 1878.
24. Daşçıoğlu K. Osmanlı belgeleri ışığında Denizli sancağı hapishaneleri: uluslararası denizli ve çevresi tarih ve kültür sempozyumu, Bildiriler (ed: Özçelik A. vd.). 6-8 Eylül 2006, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2007;1:439-445.
25. Denizli Şer'îye Sicil Defteri (DŞSD), 681:247/468. 7 C 1299/26 Nisan 1882.
26. Denizli Şer'îye Sicil Defteri (DŞSD), 681:247/469. 13 C 1299/2 Mayıs 1882.
27. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT.MHM. 343/85. 1282 Ca 25/16 Ekim 1865.
28. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT.MHM. 345/66. 1282 C 23/13 Kasım 1865.
29. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MVL 509/105. 1283 C 12/22 Ekim 1866.
30. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ..DH.. 607/42287. 1286 Za 11/12 Şubat 1870.
31. Denizli Şer'îye Sicil Defteri (DŞSD), 681:35/54. 21 C 1293/14 Temmuz 1876.
32. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 1. Def'a, İzmir: m.a.y., 1296 H (1878/79);106.
33. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 7. Def'a, Tertip eden, Mektupçu Hasan Hilmi, İzmir: Aydın Vilâyet Matbaası, 1302 H (1884/85);183-188.
34. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 14. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1311 H (1893/94);364.
35. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 15. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1312 H (1894/95);362.
36. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 17. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1314 H (1896/97);321-337.
37. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 18. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1315 H (1897/98);348-357.
38. Denizli Şer'îye Sicil Defteri (DŞSD), 685:48/205. 16 Z 1316/27 Nisan 1899.
39. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 20. Def'a, İzmir: Vilâyet

- Matbaası, 1317 H (1899/90);290-303.
40. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT. 2582/114. 1319 L 23/2 Şubat 1902.
41. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT. 613/23. 1320 Ş 15/17 Kasım 1902.
42. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 21. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1319 H (1901/02);261-273.
43. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 22. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1320 H (1902/03);252-277.
44. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 23. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1321 H (1903/04);240-264.
45. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 24. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1323 H (1905/06);241-253.
46. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.MKT. 1239/40. 1326 S 9/13 Mart 1908.
47. Aydın Vilâyet Salnâmesi, 25. Def'a, İzmir: Vilâyet Matbaası, 1326 H (1908/09);546.
48. Âhenk Gazetesi, Aded: 3741, 19 Teşrîn-i Evvel 1324/31 Ekim 1908;3.
49. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. MKT. 2696/25. 1326 Z 5/29 Kasım 1908.
50. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), ŞD. 1432/2. 1327 Ca 27/16 Haziran 1909.
51. İzmirlioğlu M S (1933). Saraylar mh. 497 sk. İzmirlioğlu işhanı. Denizli. 19.05.2011 tarihinde yapılan görüşme.
52. Şahan O (1938). Şahanlar lokantası delikli çınar. Denizli. 20.05.2011 tarihinde yapılan görüşme.
53. Şemsioğlu H (Haz.). 20. yüzyıl başlarında Denizli. Denizli: HM Matbaacılık, 2004;2-19.
54. Dağlar O. Denizli ve çevresinde kolera salgını ve salgınla mücadele: uluslararası Denizli ve çevresi tarih ve kültür sempozyumu, Bildiriler, (ed: Özçelik A. vd.). 6-8 Eylül 2006, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2007;1: 368-374.